

Kadrina Keskkool

Kadunud Tõdva-Kõnnu mõisa otsimas

Ajaloo uurimistöõ

Leanika Vetka

12. klass

Juhendaja Evelin Tiiter

Kadrina 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Tõdva-Kõnnu mõisa ajalugu	4
1.1 Periood 1458-1919.....	4
1.2 Periood 1939-1967.....	6
2. Mõisa kompleks.....	8
2.1 Elu mõisa peahoones	8
2.2 Mõisa kõrvalhooned	10
2.3 Tõdva-Kõnnu mõisamaade hindamine 1923. aastal	13
3. Tõdva-Kõnnulaste mälestused.....	15
3.1 Intervjuu Asta Lumiga	15
3.2 Intervjuu Paul Sirbiga	15
3.3 Intervjuu Henno Vetkaga.....	16
3.4 Tõdvakõnnulaste kokkutulekust	16
KOKKUVÕTE	18
KASUTATUD ALLIKAD	19
LISAD	21
Lisa 1. Ostu-müügileping Sauniku talu ostmise kohta	21
Lisa 2. Lokuta küla vesiveski	22
Lisa 3a. Tõdva-Kõnnu mõisa kirjeldus aastast 1923 (1. lk)	23
Lisa 3b. Tõdva-Kõnnu mõisa kirjeldus aastast 1923 (2. lk)	24

SISSEJUHATUS

Töö autor valis Tõdva-Kõnnu mõisa oma uurimisobjektiks just sellepärast, et mõis asub tema kodukohast kõigest paari kilomeetri kaugusel. Autorit on alati huvitanud selle paiga ajalugu, sest Vetkade suguvõsa on seotud Tõdva-Kõnnu mõisaga. 1930. aastatel ostis autori vanavanaisa Jakob Vetka ära endise Tõdva-Kõnnu mõisa Sauniku kinnistu, mis tänaseni kuulub Vetkade perekonnale.

Töö põhieesmärgiks oli anda ülevaade Tõdva-Kõnnu mõisa ajaloost, püüdes leida kõikvõimalikest allikatest informatsiooni selle üle poole sajandi kadunud mõisa kohta.

Eesmärgi täitmiseks püstitasin järgmised ülesanded:

- 1) üles kirjutada Tõdva-Kõnnu mõisa ajalugu esmamainimisest kuni tänapäevani erinevate allikmaterjalide põhjal (arhiivi- ja muuseumimaterjalid, raamatud, ajalehed, internetiallikad, fotomaterjal, eraisikute koduarhiiv jne);
- 2) kirjeldada endise Tõdva-Kõnnu mõisa kompleksi kuulunud hooneid ja jäädvustada nende hetkeseis (2015);
- 3) otsida ja intervjuuerida inimesi, kellel on mälestusi seoses Tõdva-Kõnnu mõisaga, sidudes neid teiste allikatega.

Uurimistöö meetoditeks olid kirjanduse läbitöötamine, töö arhiivi- ja muuseumimaterjalidega ning vabade vestlusintervjuude läbi viimine.

Töö esimeses peatükis andis autor ülevaate Tõdva-Kõnnu mõisa ajaloost, tuginedes Kadrina kodu-uuriija Tammiku raamatule („Kadrina kihelkond läbi aegade“) ja Rahvusarhiivi kinnistute registri andmetele. Teises osas kirjeldas endise mõisa peahoonet ja kõrvalhooneid. Allikmaterjalidena kasutas autor Kultuurimälestiste riikliku registrist saadud andmeid (<http://register.muinas.ee>) ning Salme Hiiemäe mälestusi („Kui Tõdva-Kõnnus oli mõis“, ERM KV 323:11/352-396). Töö kolmas osa sisaldab tõdva-kõnnulaste mälestusi, milles on kolm intervjuud ning Peep Kärbi artikli põhjal kirjutatud tõdva-kõnnulaste kokkutuleku lugu.

Kõik uurimistöös kasutatud fotode päritolu on viidatud kasutatud allikates.

Töös on kokkuvõtte ning kasutatud allikate loetelu.

1. Tõdva-Kõnnu mõisa ajalugu

1.1 Periood 1458-1919

Tõdva-Kõnnu (Kõnnu–Kõndes) mõisal on mitu sajandit pikk ning keeruline ajalugu. Kukruse mõisa ürikute kogus mainitakse esimest korda Kõnnut (Kõndest) aastal 1458.¹ R. Tammiku väitel võib kindalt öelda, et Tõdva-Kõnnu mõis oli olemas 1493. aastal, kui toimus Gerd Soie ning Diedrich Lode vaheline kohtuprotsess. Mõis jõudis umbes 1460. aastate paiku Soiede valdusesse ning umbes 1480. aastatel müüsid Soied mõisa Lodedele. Müügitehingust oli aga välja jäänud mingi künkake, millest sai alguse ka nende vaheline kohtuprotsess.²

Loded müüsid Tõdva-Kõnnu mõisa ja ühtlasi ka kogu Soomukse küla Hastferite suguvõsa esindajale, kes aga haigestus, seepärast 1527. aasta 24. augustil anti Kõnnu mõis Gerth Wrangellile pandina kasutada.³ 1534. aastal võttis Neeruti mõisnik Simon Hansu poeg Lode Hastferite suguvõsalt pandiõiguse, kuid mõisa omanikeks jäid siiski Hastferid.⁴

Millal mõis Lodede omandisse läks, on Tammiku hinnangul andmete puudumise tõttu üsna keeruline välja selgitada, kuid 1550. aastal müüs perekond Lode mõisa Arendh Toddewenile (Tõdwenile). 1583. aastal oli Tõdva-Kõnnu mõis aga faktiliselt välja surnud.⁵ Autori arvates võib olla selle põhjuseks see, et sel aastal lõppes Liivi sõda ning maal valitses üldine kaos.

Järgmised teated mõisa kohta ilmusid alles aastal 1639, kui Claus Tõdweni lesk müüs mõisa Paul von Ungern-Strenbergile. 1657. aastal ilmus aga välja Hans Wrangell, kui Claus Tõdweni õigusjärgne pärija. Toimusid suured vaidlused ning Rahvusarhiivi kinnistute registri andmetel müüsid Claus Tõdweni pärijad mõisa kaptenleitnant Karl Jürgeni poeg Wrangellile⁶ ning 1678. aastal sai kindlalt mõisa omanikuks Karl Wrangell,⁷ kes 1719. aastal suri. Karl Wrangelli surma aastast alates kuni 1757. aastani kuulus mõis Karl Gustav Wrangellile. Tema lesk Helena Wrangell loobub mõisast ning mõisa saab endale pärandusejagamiselepingu järgi

¹ Tammik, R. (2005). Kadrina kihelkond läbi aegade. Pärnu: AS Trükk, lk 282.

² Samas, lk 282.

³ Samas, lk 282.

⁴ Samas, lk 283.

⁵ Samas, lk 286.

⁶ Rahvusarhiiv. Kinnistute register. [www] <http://www.eha.ee/kinnistud/kinnistud.php>. Tõdva-Kõnnu [www] <http://goo.gl/YtHbZU> (20.11.2013).

⁷ Tammik, R. (2005). Kadrina kihelkond läbi aegade. Pärnu: AS Trükk, lk 289.

tema poeg haagikohtunik Jürgen (Georg) Gustav von Wrangell,⁸ kes aga pantis mõisa koos Soomukse ja Lokuta karjamõisatega leitnant Adolph Friedrich von Jürgensburgile.⁹

1772. aastal oligi mõisa omanikuks leitnant Adolph Friedrich von Jürgensburg ning 1782. aastal sai omanikuks Clodt von Jürgensburg. 1794. aastal oli mõisal olemas juba kaks abimõisa, Mõndavere ning Oonurme abimõis.¹⁰

Kinnistute registri andmetel müüsid 13. märtsil 1795. aastal Wrangellid Tõdva-Kõnnu mõisa ja Soomukse karjamõisate väljaostuõiguse Peter August Friedrich von Koskullile¹¹ (foto 1), kelle lesk Renata Helene von Koskull sai 1829. aasta 23. juunil mõisa pärisomanikuks ning müüs selle edasi krahv Peter von Mannteuffelile.¹²

Foto 1. Peter August Friedrich von Koskull. 15. mail 1763¹³

⁸ Rahvusarhiiv. Kinnistute register. [www] <http://www.eha.ee/kinnistud/kinnistud.php>. Tõdva-Kõnnu [www] <http://goo.gl/YtHbZU> (20.11.2013).

⁹ Samas

¹⁰ Tarvel, E. 1993. Lahemaa ajalugu. Tallinn: Huma, lk 28

¹¹ Rahvusarhiiv. Kinnistute register. [www] <http://www.eha.ee/kinnistud/kinnistud.php>. Tõdva-Kõnnu [www] <http://goo.gl/YtHbZU> (16.11.2013).

¹² Samas

¹³ Signeeritud ja dateeritud pöördel: „Peter Agust Friedrich von Koskull gebohren d.15 May Anno 1763. M.L.Claus pinx. Revall 1770“.

Allikad: 1) Lokuta küla. Tõdva-Kõnnu mõisast. [www] <http://lokutakyla.blogspot.com/2010/08/todva-konnu-moisast.html> (3.03.2015).

2) Eesti Kunstimuuseumi Kunstisõprade selts. Pressiteade 17.11.2009. [www] <http://uudisvoog.postimees.ee/?DATE=20091118&ID=217302> (16.05.2015).

Tammiku väitel 1818. aasta paiku Tõdva-Kõnnu mõisas tegutsenud aga kool, mille tekkeks võis põhjust anda sealne vennastekoguduse liikumine. Kodu-uuriija sõnul pole aga teada, mitmendat aastat see seal juba töötas. Erandina teistest koolidest oli see olnud erakool, mida pidas väikse tasu eest kohalik mölder Jakob Johann Johannsohn. Ning nagu mujalgi õpetas Johannsohn peamiselt lugemist, katekismuse viit peatükki ja ka mõnda laulu. Seda kooli on veel mainitud aastal 1821, kuid rohkem mitte.¹⁴ Töö autori arvates pidi see kool asuma mitte härrastemajas, vaid mõisa territooriumil.

1852. aastaks oli mõisa omanikeks saanud krahv Mannteuffeli tütar krahvinna Elise Kotzebue. Rahva mällu on aga jäänud Elise Kotzebue mees krahv Kotzebue, kes olevat olnud Kõnnus käies alati oma rahva vastu sõbralik ja hoolitsev ning proovinud neid võimalusel aidata.¹⁵

1871. aastal ehitati valmis viimane Tõdva-Kõnnu mõisa häärber.¹⁶ 1892. aasta jüripäevast alates oli mõis aga renditud edasi kellelegi Otto von Brevern'ile.¹⁷

1913. aastal oli mõisa omanikuks krahvinna Elisabeth Keller, kes Tammiku arvates oli Elise Kotzebue tütar. 1919. aastal oli mõis tema mehe krahv von Kelleri valduses, kes oli ka mõisa viimane omanik.¹⁸ 1920. aastal võttis Põllutöoministerium maaseaduse poolt üle Tõdva-Kõnnu mõisa. Koos mõisaga võeti Põllutöoministeriumi poolt mõisas olev nii elav kui ka surnud inventar. 10. oktoobril 1919. aastal toimus maareform, mille käigus sundvõõrandati mõisaid, sealhulgas ka Tõdva-Kõnnu mõis.¹⁹

1.2 Periood 1939-1967

Kui parunid mõisast lahkusid, siis jagati mõis mõisatöötajate vahel ära.²⁰ Praeguse Kadrina vallas asuva Sauniku talu ostu-müügilepingu (lisa 1) põhjal võis mõisa ja mõisamaade ümberjaotamine toimuda veel aastal 1932.²¹

¹⁴ Tammik, R. (2005). Kadrina kihelkond läbi aegade. Pärnu: AS Trükk, lk 641.

¹⁵ Samas, lk 296.

¹⁶ Samas, lk 295.

¹⁷ Samas, lk 296.

¹⁸ Samas, lk 297.

¹⁹ ERA.58.4.2515. Tõdva-Kõnnu. Toimik Virumaa likvideeritud mõisa kohta (1920-1933).

²⁰ Sirp, P. (13.10.2013). Tõdva-Kõnnu mõis. L. Vetka [Vabavestlus intervjuu]. Tamme talu, Mõndavere küla.

²¹ Kinnistusakt. Ostu-müügileping nr 1080. (1932). [Dokument]. Paberandjal leping perekond Vetka valduses.

1939. aasta kevadel ostis Vohnja vallavalitsus asunik Uusilt ära tema kätte läinud Tõdva-Kõnnu mõisa peahoone ühes taluga. Seal tehti põhjalik remont ja mõis ehitati samal aastal ümber koolimajaks. Selle vooderatud palkehitise alumisel korrusel leidsid koha kaks klassiruumi, riietusruumid, võimla ja käsitööruum. Kaht viimast eraldas lahtikäiv vahesein, mille eemaldamisel saadi saal. Mansardkorrusele mahutati kooliõpetajate korterid ja kolmetoaline internaat, iga tuba 4-5 õpilasele. Kogu talu koos ehituskuludega läks vallale maksma 30 000 krooni. 1940-1944. aastatel juhatas kooli Voldemar Lank ja tema järel juba 1927. aastast saadik koolis õpetajaks olnud Linda Juurik.

Pärast sõda jäi kooli veel vaid neli klassi. Juurikule tuli abiliseks Aino Võsa, kes abiellus kohapeal Heino Laevaga, kes oligi siis peale Juuriku pensionile jäämist koolis viimane õpetaja.

1953. aastal tõi nõukogude sõjaväepolügooni loomine kaasa paljude Kõnnu elanike sundlahkumise. Kooliskäijaid lapsi jäi seetõttu väheks ning veel sama aasta sügisel kool suleti. Maja ise oli selle järel kolhoosi kontori kasutuses, kuid siis kadus ka kolhoos. R. Tammiku sõnul pani 1963. aasta paiku metsatöödel olnud sõdurid tühjas majas oma jalakaltse kuivatades selle põlema.²²

Uurimistöös intervjuureeritud Asta Lumi, Paul Sirbi ning ka töö autori isa väitel põles mõis maha aastal 1967, kui Nõukogude armee sõdurid mõisas puhkasid. Mõisa põlemasüütmise põhjustes on nad siiski Tammikuga samasel arvamusel. Sõdurid olid kõvasti ahju kütnud, sest oli külm talveaeg. Nende jalanartsud kuivasid ahju juures ning sealt saigi tuli alguse. Mõis põles maani maha.²³

²² Tammik, R. (2005). Kadrina kihelkond läbi aegade. Pärnu: AS Trükk, lk 686-687.

²³ Sirp, P. (13.10.2013). Tõdva-Kõnnu mõis. L. Vetka [Vabavestlus intervjuu]. Tamme talu, Mõndavere küla.

2. Mõisa kompleks

1586. aastal kuulusid Kõnnu mõisa juurde Soomukse (Soankus), Mõndavere (Mundefer) ja Oonurme (Hofenorm) külad. 1739. aastal oli *Sommicus* (Soomukse) Tõdva-Kõnnu abimõis, kus elas seitse peret mõisa ametimehi.²⁴ 1860. aastal kuulus Tõdva-Kõnnule Soomukse kõrts Vatku piiril.²⁵ Hilisemal ajal oli Tõdva-Kõnnul kaks abimõisa, Mõndavere ja Oonurme abimõisad, mis mõlemad olid kindlalt olemas aastal 1794.²⁶

19. sajandil kuulus Tõdva-Kõnnu mõis Kadrina kihelkonda.²⁷ Tõdva-Kõnnu mõisale kuulus ka Valgejõe kaldal Lokuta külas asunud vesiveski (lisa 2) nii nagu kogu Lokuta külagi. Veski töötas viimati veel kolhooside ajal.²⁸

2.1 Elu mõisa peahoones

Nagu eespool juba mainitud, hävis teadaolevalt Tõdva-Kõnnu mõisa peahoone 1967. aastal tulekahjus ja täna (2015) on seda kohta meenutamas eel ainult vundament (fotod 2 ja 3).

Foto 2. Tõdva-Kõnnu mõisa peahoone vare. Autor V. Ranniku 1977 ²⁹

²⁴ Tarvel, E. (1993). Lahemaa ajalugu. Tallinn: Huma, lk 64-65.

²⁵ Samas, lk 111.

²⁶ Samas, lk 28.

²⁷ Samas, lk 21.

²⁸ Lokuta küla. Lokuta vesiveski. [www] <http://lokutakyla.blogspot.com/2010/08/lokuta-vesiveski.html> (20.05.2015).

²⁹ Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõisa peahoone. Fotokogu. [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=photolibrary&action=view&id=6707> (20.05.2015).

Foto 3. Endise Tõdva-Kõnnu härrastemaja vundament (2015). Autori erakogu

Hoone oli suhteliselt väike puithoone³⁰ (foto 4). Härrastemaja katusel oli lühike kuuskandikujuline klaastorn, mis valgustas ülemise korruse koridori. Peahooneel oli kolm korsten, kaks väiksemat ja üks lai korsten. Peasissekäigu ees oli dekoratiivklaasidega palkon ehk paraadna. Palkoni ees oli kolmeastmeline pruunist graniidist trepp.³¹

Foto 4. Tõdva-Kõnnu peahoone enne teist maailmasõda.³²

³⁰ Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõis. Mõisate ülevaated (1976-1978). [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=648> (20.05.2015).

³¹ Hiimäe, S. (1977). Kui Tõdva-Kõnnus oli mõis. [Käsikiri]. ERM KV 323:11/352-396

³² SA Virumaa Muuseumid fotokogu nr. RM F 105:406

Mõisa pargipoolses otsas oli teine lihtklaasidega palkon, mille ees oli kolmeastmeline paekivist trepp. Mõisa tagaküljel oli juurdeehitus – tiibehitus. Juurdeehituses asusid mõisa teenijate-, pesu-, köögi- ja toatüdrukute ühine elutuba ja antvarkide ehk käsitöölise tuba. Antvarkide toast läks uks mõisa sakste kööki, mis asus mõisahoones teenijatetoa vastas. Mõisa alumisel korrusel asusid sakste eluruumi, kantselei ja toapoisi tuba. Ülemisel korrusel olid ka sakste ja sakste ülemate teenijate: proua mamsli ja virtina toad.³³

Proua mamsel oli mõisaproua isiklik teenijanna, kelle kohustusteks oli mõisaprouat vannitada, ülatada talle kuivatuslina ja pesu, kammida tema juukseid ning lõigata tema sõrme- ja varbaküüsi. Virtin oli mõisa majandusala juhataja, kelle hoole all olid kõik mõisa toidukraami tagavarad. Tema andis kokale välja iga päev vajaminevad toiduained ning kontrollis tagavarasid ning andis valitsejale teada kui midagi juurde oli vaja hankida. Virtin käis ka poodides sisseoste tegemas ning andis aednikule korralduse, mida ja kui palju tuli aedvilju külvata. Ta pidi arvestust pidama ka selle üle kui palju piima, liha, mune või lindusid mõisale kuulus, sellepärast et teada palju sai neid müügiks saata või palju juurde tuli osta.³⁴

Kõrvalhooneid mõisal palju ei olnud ja nad paiknesid hajali ümber pargi. Alljärgnevalt on toodud lühiülevaade olulisematest kõrvalhoonetest.³⁵

2.2 Mõisa kõrvalhooned

Töölistemaja (fotod 5 ja 6), mis oli pikk ühekordne kivihoone ja mille seinad olid laotud lõhutud maakividest. Avad ja hoone nurgad olid laotud tellistest. Hoonet kattis lame ning laialt üleulatuvate räästastega viilkatus, mida praeguseks enam pole. Aknad olid kõrged, 6-ruudulised, kuid osad olid ka kitsad, ühepoolsed ja 3-ruudulised. Viilu akna külgedel oli ümaraknad laka valgustamiseks. Hoonel oli madal soklikorrus, mille aknad kaetud lameda kaarega, silluse peal oli kitsas kaarfrontoon. Hoone võib pärineda 20. sajandi algusest.³⁶

³³ Hiiemäe, S. (1977). Kui Tõdva-Kõnnus oli mõis. [Käsikiri]. ERM KV 323:11/352-396

³⁴ Samas

³⁵ Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõis. Mõisate ülevaated (1976-1978). [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=648> (20.05.2015).

³⁶ Samas (20.05.2015).

Foto 5. Tõdva-Kõnnu mõisa töölistemaja. Autor V. Ranniku 1977³⁷

Foto 6. Tõdva-Kõnnu mõisa töölistemaja varemed (2015). Autori erakogu

³⁷ Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõisa töölistemaja. Fotokogu. [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=photolibrary&action=view&id=6720> (20.05.2015).

Valitsejamaja oli väike, lõhutud maakividest ja tellistest, krohvimata seintega hoone, millest on säilunud osa müüre.³⁸

Laut oli pikk maakivihoone, mille seinad olid laotud lõhutud maakividest ning olid krohvikatteta. Avad ja nurgad olid laotud tellistest, seotud müüridega hambuvate plokkidena, avad kaetud lamedate kaarsillutistega. Hoonet kattid üleulatuvate räästastega viilkatus, mille katteks oli laast ja eterniit. Samuti olid hoonel erisuurustes aknaid: suuri 6-ruudulisi ja väikseid 4-ruudulisi. Ehitis võib pärineda 19. sajandi neljanda veerandi lõpupoolelt.³⁹

Kelder (foto 7) on maasisene ning ta avaneb paekivist otsaseinaga. Keldriruum on kaetud tonnvõlviga. Ehitus võib pärineda 19. sajandi teisest poolest.⁴⁰

Foto 7. Tõdva-Kõnnu mõisa kelder (2015). Autori erakogu

Mõisapark on keskmise suurusega planeeringult vabakujuline.⁴¹ Parki piiras kolmest kandist põllukividest laotud aed, millest sissepoole jäi ühekordne kuuskede rida.⁴² Mõisasüdamik

³⁸ Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõis. Mõisate ülevaated (1976-1978). [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=648> (20.05.2015).

³⁹ Samas

⁴⁰ Samas

paikneb kõrgel seljandikul ning park domineerib maastikus. Puistu varjab aga peahoone täiesti. Pargis on väike esiväljak, millele sissesõidutee saabub küljelt, kuid üks tee, mille ääres on allede fragmente, on suunatud ka otse peahoone kesktelele. Hoone taga puudub väljak, vaid see on tema paremal otsal, kust kitsad välud suunduvad ka pargi tuumikusse. Puud on asetatud vabakujuliselt, kujuures nooremate puude keskel on üksikuid väga vanu puid (pärni). Need on vaadetes aktsenteeritud. Valitsevad puuliigid on vaher, pärn, äärtel ka saar. Kontrasti annavad kuused. Pargi seisund on ebarahuldav, tal puudub funktsioon, ta on maha jäetud.⁴³

2.3 Tõdva-Kõnnu mõisamaade hindamine 1923. aastal

Alljärgnev mõisa kirjeldus põhineb ajaperioodil 16-29. august 1923 läbi viidud Kõnnu mõisa maade hindamise dokumendil. (Lisa 3)⁴⁴

Tõdva-Kõnnu endine mõis asus Viru maakonnas, Vohnja vallas. Ta oli 25 versta⁴⁵ kaugusel Tapa alevist ja 18 versta kaugusel Kadrina raudteejaamast. Mõisa väljapääsu teed olid üsna head liivateed, tänu millele oli ka mõisal hea ühendus naabermõisatega ja teiste tähtsamate punktidega. Mõisast vasakut kätt jäi ainult mõne versta kaugusele Tallinn-Narva maantee. Mõisa piirid puutusid põhjast ja idast kokku riigimetsaga, läänest Loobu ja Arbavere mõisatega, lõunast Kolu mõisa maadega ning kagust riigi rabaga.

Kõnnu mõisa maad olid väga muutlikud, sest seal leidis peaaegu kõiki mullatüüpe. Väga palju oli kergelt liivamaad, aga ka palju keskmist liivamaad. Kohati esines ka savikat liivamaad ning seljandikkudel lubjarikkamat maad. Kuivuse tõttu võis saak ka ebaõnnestuda. Samas võib mainida et, põldude ääred vastu heinamaid kannatasid tublisti vee all, mistõttu jäi kevadine maaharimine tihti hiljaks. Seal oli oht, et taliviljad: rukis, nisu, ristikkein täielikult hävinesid. Mõndavere karjamõisa osas avaldas põhjavesi aga kõige halvemat mõju, sest ligikaudu 1/3 kogu põllumaast jäi selletõttu alla keskmist.

⁴¹ Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõis. Mõisate ülevaated (1976-1978). [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=648> (20.05.2015).

⁴² Hiiemäe, S. (1977). Kui Tõdva-Kõnnus oli mõis. [Käsikiri]. ERM KV 323:11/352-396

⁴³ Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõis. Mõisate ülevaated (1976-1978). [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=648> (20.05.2015).

⁴⁴ ERA.62.28.22348. Tõdva- Kõnnu mõis.

⁴⁵ Verst on 1 066,781 meetrit

Kus aga vesi oma halvavat mõju ei avaldanud, seal olid Mõndavere põllumaad suuremalt jaolt keskmised või koguni keskmisest paremad. Kõnnu mõisa maadel kasvatati peamiselt rukist, kaeru, segavilja ning kartulit. Teised viljad, nagu nisu, oder ja ristikein kasvasid ainult mõnel soodsamal kohal.

Mõisa alal tehti maaparandustöid, mille käigus pandi põldudele mitmes kohas torud. Põldudelt kõrvaldati palju kive. Heinamaad asusid väikese jõe ääres, kus jõesängi oli kraavide kaevamise tõttu muudetud. Jõekeste ette oli mitmele kohale paisud tehtud, kust kuivematel aegadel paisude sulgumise tõttu oli nähtavasti heinamaid vajalikul määral niisutatud. Suuremad lahtised kraavid, mis torukraavide vahelt läbi jooksid, on kinni kasvanud. Madalamatele kohtadele kogunev vesi põhjustas heinamaa soostumise. Karjamaad olid viletsad, sest suurem osa nendest olid soostumas ning tihedalt puudega kaetud. Üksikud saared ja põldude ääres kasvas parem loomatoit.

Tõdva-Kõnnu mõis tükeldati 1922. aastal. Mõisamaade hindamine kestis 16-29. august 1923. aastani.

3. Tõdva-Kõnnulaste mälestused

3.1 Intervjuu Asta Lumiga

Asta Lumi sündis 23. märts 1928. aastal ning suri 17. november 2013. aastal. Intervjuu on tehtud 12. oktoobril 2013. aastal.

Asta Lumi väitel oli Kõnnus kaks poodi, meierei ning mõis, mille alla kuulus kaks karjamõisa. Ka Pala mõis olevat Asta arvates kuulunud kunagi Tõdva-Kõnnu mõisa alla.

Asta mälestuste põhjal oli mõisas suur kivipõrandaga koridor ühest otsast teise. Enne kooli rajamist mõisahoonesse elasid seal veel Mai ja Ants Uus. Mõisa hakati kooliks ringi ehitama 1939. aastal.

Asta Lumi läks Tõdva-Kõnnu uude kooli neljandasse klassi. 1939. aasta esimese sügiskuu õppis Asta Lumi veel vanas koolimajas ning siis läks ta uude Tõdva-Kõnnu kooli üle, kus ta õppis veel kolm aastat. Asta Lumi mäletas, et kohaselt koolimaja oli väga ilus ning üleval korrusel asus riietusruum. Kooliõpetajateks olid Karl Raik, Linda Juurik ning Voldemar Lank.

3.2 Intervjuu Paul Sirbiga

Paul Sirp on sündinud 1928. aastal. Intervjuu on tehtud 13. oktoobril 2013. aastal.

Paul Sirbi ajal olid Kõnnu külas olemas väga tähtsad majanduslikud punktid. Tõdva-Kõnnu mõis oli puumõis, mis 1939. aastal ehitati ümber koolimajaks. Sel ajal oli ta veel väga heas seisukorras hoone.

Paul Sirbi isa oli üks algatajatest, kelle eestvõttel mõis koolimajaks ümber ehitati. Kool oli niiõelda kaheklassiline, esimeses olid esimese kuni kolmanda klassi õpilased, teises neljanda kuni kuuenda klassi õpilased. Paul Sirbi ajal oli kooliskäijaid lapsi vähe. Kokku õppis koolis 40 õpilast, 20 oli nooremas klassis ja 20 vanemas.

Tõdva-Kõnnu mõisas on elanud nii Pauli ema kui ka vend ning Paul ise sündis Tõdva-Kõnnu mõisa kõrvalhoones, moonakate majas.

Kui parunid pärast maaseadust mõisast lahkusid, siis jagati mõis mõisatöötajate vahel ära. Paul Sirbi isa oli osa võtnud Vabadussõjast ning talle, nagu kõigile teistele sõjas osalenutele, anti teenete eest tasuta maad. Pauli isa sai Tõdva-Kõnnu mõisa härrastemajas korteri ning mõisamaad.

Küla asunikud said 3 hektarit põllumaad, tähtsamad isikud aga 6 hektarit. Nii jaotatigi mõisamaad ära. Nii kaua, kui maa saaja ei olnud oma krundile maja ehitanud, pidi ta elama mõisa töölistemajas.

1967. aastal panid Paul Sirbi väitel Nõukogude armee sõdurid Tõdva-Kõnnu mõisa kogemata põlema. Sel ajal mõisas enam kooli ei eksisteerinud. Nõukogude armee sõdurid lõikasid Pala metsa ja kuivatasi mõisas oma riideid. Sõdurid ise viibisid samal ajal teistes ruumides. Kuna oli külm talv köeti hoonet aga nii tugevasti, et jalanartsud läksid põlema. Sõdurid panid kõik isesuunas jooksu ja nii see mõis maha põleski.

3.3 Intervjuu Henno Vetkaga

Henno Vetka on sündinud 16. jaanuar 1955. aastal Tõdva-Kõnnus Sauniku talus. Intervjuu on tehtud 10. mail 2015. Henno Vetka on uurimistöö autori isa.

Henno elas talviti Tapal, sest nii oli lihtsam koolis käia. Suved veetis ta koos emaga Sauniku talus. Kuna Henno oli mõisa eksisteerimise ajal väga noor, siis tal väga palju mälestusi sellest pole. Henno mäletamist mööda oli Tõdva-Kõnnu mõis kollakat värvi, võimas ja ilus hoone. Ta mäletab hästi seda aega, kui Nõukogude sõjaväelased elasid mõisas. Uurimistöö autori isa käis tihti poisikesena nendega koroonat mängimas ja nende juures telekat vaatamas. Henno oli Nõukogude sõjaväelastega „suur“ sõber, sest tihti käisid ka sõdurid Henno kodus, kuna Henno ema Ilse Renate Katariina Vetka ajas kodus puskarit (kõnekeeles samakat). Henno mäletamist mööda läks mõis põlema teisel korrusel asunud köetud ahjust 1967. aasta talvel.

3.4 Tõdvakõnnulaste kokkutulekust

Alljärgnev põhineb Peep Kärbi artiklil „Tulekul on tõdvakõnnulaste kokkutulek“.⁴⁶

Tõdvakõnnulaste taaskohtumise traditsioon sai alguse 1966. aastal, mil üle Eesti laialipillutatud tõdvakõnnulased kogunesid omaalgatuslikult endises kodukandis, et ühise lõkketule ääres lapsepõlve noorusmaid meenutada ja omavahelisi sõprussidemeid alal hoida. Nii on see kordunud igal aastal juulikuu viimasel laupäeval.

Virumaa lääneservas metsade rüppes paiknev Tõdva-Kõnnu oli sõjaeelse vabariigi lõpuaastail omanäoline kultuurikeskus, kus tegutsesid 6-klassiline algkool, põllupidajate ühing,

⁴⁶ Kärp, P. (25.07.1995). Tulekul on tõdvakõnnulaste kokkutulek. Ühe metsaküla elutraagika. –Virumaa Teataja

laulukoor, näitetrupp, õpiringid, noorkotkad, maanoored, spordiseksioon. Vilgas kultuuritöö oli koondunud kohalikku koolimajja, milles osalesid ka naaberkülade Soomukse, Arbavere, Mägi- ja Metsaküla kultuurihuvilised. Tõdva-Kõnnu ja ümbruskonna metsakülade talud olid heal järjel ning arenesid silmnähtavalt. Hariti uudismaid, soetati tõukarja, piimatoodang ja põllusaak näitasid pidevat kasvu.

Sellele täisverelisele elule järgnes ootamatu krahh 1940. aasta juunis, mil Moskva seadis Eestimaal ametisse uue „tööraha valitsuse“. Soikus kogu kultuuritöö ning algas Tõdva-Kõnnu ja metsakülade järk-järguline häving. Mägi- ja Metsaküla, Tõreska ja kaugemal asuv perederohke Pala muudeti sõjaväe polügooniks, kus talud tehti maatasa ning põliselanikud olid sunnitud uut eluaset otsima. Pärast kolhooside loomist jäid inimtühjaks endised heal järjel seisnud metsatalud. Suleti Tõdva-Kõnnu 6-klassiline algkool, mis asutati vallakoolina juba 1864. aastal.

Vahetult enne sõda toodi kool selleks ümberehitatud mõisahoonesse. Selle põletasid aga nüüd metsatööl viibunud metsatöölised maha.

Kaotati ka ajaloolised kohanimed Tõdva-Kõnnu, mis nimetati ümber Kõnnuks, ja Soomukse selle liitmisega Arbevere küla koosseisu. Ometi on Soomukse Eestimaa üks vanemaid asustatud paiku. Aastail 1219-1220 Põhja-Eestisse ristiisku toonud Taani preestrid on Somaecose (Soomukse) nime jäädvustanud Taani hindamisraamatus. Soomukse oli siis Põhja-Eesti üks liiklussõlmi, siit läks tee üle Loobu jõe Palmse peale. Jõe süvendamisel pool sajandit tagasi tulid sügavalt jõemudast välja tammepuust alustalad.

1995. aastaks on Tõdva-Kõnnu ja selle ümbruse metsaküladest järel vaid endise elu varemed. Veel säilinud talumajades elab vaid kümnekond pensionäri. Metsatalude põldudel mühiseb mets, kolhoosi likvideerimise järel jäid sööti ka endistele mõisamaadele rajatud asundustalude põllud, kus lokkab nüüd juba neljandat aastat vägev umbrohi. Pea igal endisel talul on omandireformi seaduse alusel ametlikud pärijad, kes istuvad linnas ja ootavad, millal isadele või vanaisadele kuulunud talude eest hakatakse kompensatsiooni maksma. Talude tegelikke taastajaid on vaid mõni üksik. Ka riigivõim pole seni suutnud ääremaade elu taastamise probleemi lahendada. Pole lihtne kõike seda heastada, mida võõras võim koloniaalpoliitilistel eesmärkidel kergekäeliselt hävitas.

KOKKUVÕTE

Uurimistöö „Kadunud Tõdva-Kõnnu mõisa otsimas“ põhieesmärgiks oli anda ülevaade üle poole sajandi kadunud mõisa ajaloost, püüdes leida kõikvõimalikest allikatest informatsiooni selle kohta. Autori arvates püstitatud eesmärk sai täidetud.

Uurimistöö käigus kirjutas autor üles Tõdva-Kõnnu mõisa ajaloo esmamainimisest kuni tänapäevani. Autor uuris välja, et Tõdva-Kõnnu mõisa mainiti esmakordselt 1458. aastal. Mõisa maad jagati väiksemateks kruntideks 1922. aastal ja mõisa peahoone jaotati mõisa tööliste vahel. Kool tegutses seal alates 1940. aastast kuni 1953. aastani. Kahjuks autoril puudusid kindlad allikad selle kohta mis toimus mõisas ajaperioodil 1920.-1939. Pärast kooli tegevuse lõppemist jäi mõisa peahoone kolhoosi käsutusse.

Mõisahoones hävimise aasta kohta leidis autor mitu erinevat allikat. Tammiku väitel põles mõis maha 1963. aastal, kuid intervjueeritavatelt saadud informatsiooni põhjal juhtus see hoopis aastal 1967. Autor kaldub arvama, et intervjueeritavate väide on tõesem, kuna nemad on sealkandis elanud ning nad kõik kinnitavad sama.

Autor kirjeldas endise Tõdva-Kõnnu mõisa kompleksi kuulunud hooneid ning jäädvustas nende hetkeseisu.

Töö autor otsis ja intervjueeris inimesi, kellel on mälestusi seoses Tõdva-Kõnnu mõisaga. Samuti mõistis autor õigeaegse intervjueerimise olulisust, sest üks intervjueeritud naine suri vähem kui kuu peale küsitlemist. Autor tegi uurimust üle kahe aasta ning kõige tähtsamad allikad k.a mõisapildi leidis autor alles paar nädalat enne uurimistöö esitamist.

Autori arvates on tema uurimus väga oluline tulevastele põlvadele, sest mida aeg edasi, seda vähemaks jääb autentseid allikaid, mis aitavad meil minevikust pilti uuesti luua, et paremini oma kodukohta tunda.

KASUTATUD ALLIKAD

Raamatud ja ajalehed:

- 1) Kärp, P. (25.07.1995). Tulekul on tõdvakõnnulaste kokkutulek. Ühe metsaküla elutraagika. –Virumaa Teataja
- 2) Tammik, R. (2005). Kadrina kihelkond läbi aegade. Pärnu: AS Trükk
- 3) Tarvel, E. (1993). Lahemaa ajalugu. Tallinn: Huma

Allikmaterjal internetist:

- 1) Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõis. Mõisate ülevaated (1976-1978). [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=648> (20.05.2015).
- 2) Lokuta küla. Lokuta vesiveski. [www] <http://lokutakyla.blogspot.com/2010/08/lokuta-vesiveski.html> (20.05.2015).
- 3) Rahvusarhiiv. Kinnistute register. [www] <http://www.eha.ee/kinnistud/kinnistud.php>. Tõdva-Kõnnu [www] <http://goo.gl/YtHbZU> (20.11.2013).
- 4) Signeeritud ja dateeritud pöördel: „Peter Agust Friedrich von Koskull geboren d.15 May Anno 1763. M.L.Claus pinx. Revall 1770“. Allikad: 1) Lokuta küla. Tõdva-Kõnnu mõisast. [www] <http://lokutakyla.blogspot.com/2010/08/todva-konnu-moisast.html> (3.03.2015). 2) Eesti Kunstimuuseumi Kunstisõprade selts. Pressiteade 17.11.2009. [www] <http://uudisvoog.postimees.ee/?DATE=20091118&ID=217302> (16.05.2015).

Fotod:

Foto 1 - Allikad: 1) Lokuta küla. Tõdva-Kõnnu mõisast. [www] <http://lokutakyla.blogspot.com/2010/08/todva-konnu-moisast.html> (3.03.2015). 2) Eesti Kunstimuuseumi Kunstisõprade selts. Pressiteade 17.11.2009. [www] <http://uudisvoog.postimees.ee/?DATE=20091118&ID=217302> (16.05.2015).

Foto 2 - Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõisa peahoone. Fotokogu. [www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=photolibrary&action=view&id=6707> (20.05.2015).

Foto 3, 6, 7 – Autori (Leanika Vetka) erakogu

Foto 4 - SA Virumaa Muuseumid fotokogu nr. RM F 105:406

Foto 5 - Kultuurimälestiste riiklik register. Tõdva-Kõnnu mõisa töölistemaja. Fotokogu.

[www] <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=photolibrary&action=view&id=6720>
(20.05.2015).

Suulised allikad:

- 1) Lumi, A. (12.10.2013). Tõdva-Kõnnu mõis. L. Vetka. [Audio lindistus]. Paju talu, Mõndavere küla.
- 2) Sirp, P. (13.10.2013). Tõdva-Kõnnu mõis. L. Vetka [Audio lindistus]. Tamme talu, Mõndavere küla.
- 3) Vetka, H. (10.05.2015). Tõdva-Kõnnu mõis. L. Vetka [Käsikiri]. Männiku talu, Tõreska küla.

Arhiivi materjal:

- 1) ERA.58.4.2515. Tõdva-Kõnnu. Toimik Virumaa likvideeritud mõisa kohta (1920-1933).
- 2) ERA.62.28.22348. Tõdva- Kõnnu mõis.
- 3) Hiiemäe, S. (1977). Kui Tõdva-Kõnnus oli mõis. [Käsikiri]. ERM KV 323:11/352-396
- 4) Kinnistusakt. Ostu-müügileping nr 1080. (1932). [Dokument]. Paber kandjal leping perekond Vetka valduses.

LISAD

Lisa 1. Ostu-müügileping Sauniku talu ostmise kohta

Ärakiri

KINNISTUSAKT

Nr. 1080/1932 a.

Ostu-müügileping.

E. V. Põllutööministeerium kui müüja ja Jakob Tooma poeg V e t k a

----- kui ostja on leppinud kokku järgmises:

§ 1. Riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seaduse alusel müüb Põllutöö-
ministeerium Jakob V e t k a'le ----- omanduseks,
Vohnja ----- vallas, riiklikust maatagavarast riigimaade planeerimisel
endis est Tõdva - Kõnnu ----- mõis ast --, kinnistu nr. 58, --
-----, eraldatud maakoha Sauniku -----
nr. A 47, hinnaga kolmsada kuuskümmend ----- krooni
-- senti (360 kr. -- s.).

§ 2. Maakohd Sauniku ----- nr. A 47 -- sisaldab kokku umbes kaksküm-
mendseitse tervet ja 59 sajandikku (27,59) hektari, loodusos täielikult piirides.

§ 3. Esimeseks (1.) ----- 19 -- a. on ostja tasunud maakoha
----- nr. ----- ostuhinnast -----
----- krooni -- senti (-- kr. -- s.).

Ostuhinnast võlgjäänud summa kolmsada kuuskümmend -----
----- (360) krooni kohustub ostja tasuma viiekümneviie ja poole --
(55 ½) aasta jooksul, arvates esimesest (1.) maist -- 1931. a., makstes võlasum-
malt iga aasta neli protsenti (4%) intressideks, viiskümmend sajandikku -----
----- protsenti (0,50%) võlakustutuseks ja kakskümmend viis sajandikku protsenti
(0,25%) administratsioonikuludeks, kokku neli tervet ja seitsekümmendviis sajandikku
protsenti (4,75%), s. o. seitseteistkümmend -----
krooni 10 senti (17 kr. 10 s.) aastas, võrudes osades pooleaasta viisi ette, igal esimesel
juunil ja esimesel detsembril.

§ 4. Ostja võlgneb esimeseks (1.) maiks ----- 19.31. a. ostetud maakoha sisse-
seadmiseks saadud riiklikude laenudena ja sama maakoha päraldise ostuvõlga tasumata osadena

Allikas: Kinnistusakt. Ostu-müügileping nr 1080. (1932). [Dokument]. Paber kandjal leping perekond Vetka valduses.

Lisa 2. Lokuta küla vesiveski

Allikas: Lokuta küla. Lokuta vesiveski. [www]
<http://lokutakyla.blogspot.com/2010/08/lokuta-vesiveski.html> (20.05.2015).

Lisa 3a. Tõdva-Kõnnu mõisa kirjeldus aastast 1923 (1. lk)

Tõdva Kõnnu mõisa kirjeldus.

Tõdva Kõnnu mõisa on Vanaaakonnas, Vohnja vallas, tema on 25 verstä Tapa alevist ja 18 verstä Kadrina vaudite jaamast kaugele. Mõisa väijapääsu teed on liiva teed, mistavnu head, hea ulonduus on naabri mõisatega ja teiste tähtsamate punktidega. Ka hea Tallinna - Narva maantee lähel mõisast ainult mõni verstä kauguselt määda, mõisat pakemad rääti jätke. Mõisa piirid puutuvad põhjast ja kuummikust riigi metsaga koosse, õhtust Lõualu ja Orhava mõisatega, lõunast Kalu mõisa maadega ja lõuna- kuummikust riigi vobaga.

Kõnnu mõise maad on väga muultlikud ja paigulised, siin tulevad peaaegu kõik maade klassid ette. Oige palju tuleb kerge liiva maad, ka palju keskmiist liiva maad, kus peal 6-7 talli musteiniat huumus- segast liiva ja all kõrge liiv. Kohati tuleb savikat liiva maad ja seljandikkudel tuhjakat- savikat- z. k. maad. Miskamataevas liiva põhjaga maad, kuika z. k. maad tublisti kivisest, mis- järvast kivisematel suvedel väga kasv- tuntavalt feniistid saab, teinikord koguni: sootumaas häpardub. Põhja vees seiskunord ei ole mitte kõigest parem: põldude ääred, vastu keina maid kannatavad tublisti; vees all, kus kevadine maaparimise põhjaks jääb, ning taliviigad: rukis, nisu, z. istiklein täielikult kasvivad. Mõnda veere karjamõisa osas avaldab põhjavesi õige paha mõju, ligikonda 1/3 kogu pältu maast jääs selle faktu alla keskmiist (Torukraavid on kohati unustunud).

Kuus aga vesi oma alvavat mõju ei avalda, seal on mõnda veeres pältu maad suuremalt jaolt keskmiised ehk koguni istik keskmiisest paremad I, II klass. Mõtsa sees alvata, Saaste taludes on võrdlemisi viletsad pältu maad, siin saab liiv sagedasti õige päälis piuna lähedale väga. Mõjapäast need maad suuremalt jaolt kaugele alla keskmiist jäävad, ehk koguni viimastele klassidele lähedale tulevad arvata. Väike osa maad annavad ka I klassi väga, kuuu sellist paremat ei leidu.

Allikas: ERA. 62.28.22348. Tõdva- Kõnnu mõis.

Lisa 3b. Tõdva-Kõnnu mõisa kirjeldus aastast 1923 (2. lk)

Kõnnu mõisa maade kaaravad peaaegu ainult: rukis, kree,
 segarüü, kartul; Terved viljad: nisu, odas, ristikhein ja õun.
 Kaaravad ainult mõne suutsamaal kohal.
 Maaparandustööd on varemalt mõisas tehtud, põldude
 mitmed kohad korrad seotud, mis viinud juba
 kullasti kiire vajunud. Põldudel on palju kiire
 kõrvaldatud. Heinamaadel on õige palju ma-
 parandustööd tehtud, kuid ka siin on varem seotud
 pandud torud, kohal ümberistunud. Heinamaad
 on väikese jõe ääres, kus jõe säärgi endine erisugult
 on kraavide läbi muudetud ja õigemaks tehtud,
 jääre ette on mitmeid kohale paigutatud, mistõttu
 algsel paigutuse sulgemise tõttu on nähtavasti heinamaad
 tarvilisel määral niisutatud. Suuremad laktised kraavid,
 mis toru kraavide vahelt läbi jooksevad on viinud kiire
 kaaravas. Sarvloomad on peale heina koristamisest
 lood heinamaale lastud, kes heinamaale loomali
 hampinud ja kraavide kaldad seise tõkkinud. Väikene
 madalamatele kohtadele, niisutatud heinamaa, jõe saastumise
 on hävitanud ja saad juba mõnes paigas saastunud kiire
 parandamata heinamaal. Kõnnu on õige palju ka
 väga viljakas heinamaad, kus liigub peaaegu iga aasta palju
 heina tegemata jäet. Ainu heinamaad on kõnnu mõisa
 välepuole. Karjamaad on ka kaunis viljakas, suurem
 osalt on suustumise ja tiheda piiridega kaetud.
 Mõnemaal karjamaad on väle, üksikud saared ja põldude
 ääred kasvatavad paremaid looma loote.
 Ka Saarte talude karjamaad ja heinamaad on
 viljakas. Tõdva-Kõnnu mõis on 1922 a kirjeldatud
 Mõisa maade hindamine kestis 28aug 29aug 1923a
 Lohinart. K. Anvelt
 Kõnnu
 Kõnnu

Allikas: ERA. 62.28.22348. Tõdva- Kõnnu mõis.